

TÓTH PÉTER: NYELVJÁRÁSI ÉS TUDOMÁNYTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK

Tóth Péter tizennyolc nyelvjárási és tudománytörténeti tanulmányt tartalmazó könyve *Az ELTE Szombathelyi Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai* című sorozatban jelent meg. Az írások nagyobb része a kárpátaljai magyar nyelvjárásokkal foglalkozik. A kötetben olvashatunk felekezetek közötti nyelvjárási különbségekről, mezősegi és palócos nyelvjárászigetekről, a kárpátaljai magyar nyelvjárások sajátosságairól, a helyi nyelvjáráskutatás múltjáról, a kutatók életútjáról. Az írások közül röviden nyolcat ismertetek.

A Felekezetek közötti nyelvjárási különbségek Viskén című tanulmány egy eddig még kevésbé kutatott témát ragad meg és ír le. A szerző a viski adatait jórészt kérdőívvel gyűjtötte, amelyet *A magyar nyelvjárások atlasza* (MNyA.) és *A romániai magyar nyelvjárások atlasza* (RMNyA.) kérdései alapján állított össze. A kérdőívvel gyűjtés mellett passzív módszerrel is jegyzett fel ma már ritkának vagy archaizmusnak számító alakokat. Érdekes arról olvasni, hogy míg a református adatközlői általában nyílt *a*-zó változatot használnak (*mangaral, mángarló*), addig a római katolikus adatközlőknél a nyelvjárási *o* jelentkezik (*mongorol, mongorló*). Az *e*-zés is a reformátusokat jellemzi: *fütyel, prűszkel*; a római katolikus adatközlők a *fütyöl, prűszköl* alakot használják. A köznyelvi *é* helyén jelentkező *í* szintén a reformátusokra jellemző.

Tóth Péter *A viski reformátusok mezősegi gyökereiről* című tanulmányában saját nyelvjárási gyűjtéseire, az

RMNyA. kötetekre és Murádin László erdélyi nyelvésznek az atlasz anyagán alapuló osztályozásaira támaszkodik. A viski nyelvjárásban a nyílt *a*-zást jellemzően hangsúlytalan pozícióban figyelte meg (*bagaj, cukar, malam, piras, váras*). E jelenség a Mezőség teljes területén megfigyelhető. A legtöbb egyezés Mezőverese gyháza, Mezőbodon és Görgényüvegcsúr mezősegi kutatópontok *a*-zásával állapítható meg. Aköznyelvi *ö* helyén hangsúlytalan pozícióban Viskén nyelvjárási *e* jelentkezik (*gömbejű, gőges, hüves*). Az *e*-ző, *a*-zó, *i*-ző, *ú*-ző és *ü*-ző adatok alapján a szerző megjelöli annak a területnek a határait, amely a viski nyelvjárással a legtöbb egyezést mutatja. Szorgalmazza a különböző mezősegi kirajzások egybevetését.

A Tecső helynév eredetéről című tanulmányban a szerző áttekinti a helynév eredetével foglalkozó szakirodalmat. A szótörténeti fejtegetések Kiss Lajos magyarázatát, azaz a magyar személynévi eredetet erősítik. A szerző a településnév és a *Tecső-patak* víznév kapcsolatával is foglalkozik.

Tóth Péter *Csűry Bálint nyelvjárásgyűjtésének korai szakaszáról* című írásában Csűry beregi és ugocsai vizsgálatairól ír. Csűry készítette a tiszaháti és ugocsai nyelvjárási jelenségek határvonalát szemléltető térképet, az elsőt, amely nyelvjárási sajátosságok izoglosszáját szemlélteti a mai Kárpátalja területén.

A Mokány Sándor és Mokányné Nagy Katalin kárpátaljai nyelvjárásgyűjtéseiről című írásból megtudhatjuk,

hogy a tudós házaspár utolsó nagy közös terve – a técsői tájszótár elkészítése – váratlan haláluk miatt sajnos nem valósulhatott meg. A tájszavakat cédulákra írták, ezeket Mokány Sándor a szerzőre hagyta, akárcsak azokat a magnetofonszalagokat, amelyek az 1960–70-es években Técsőn és környékén készültek. Ezek a pótolhatatlan felvételek digitalizálásra várnak.

Az ortológus és a neológus – Beregszászi Nagy Pál és Kazinczy Ferenc című írás egy másik hozzám közel álló témát szólaltat meg: a nyelvújítás történetét. A Beregszászi fő művének tekinthető *Dissertatio* támadta a nyelvújítók bizonyos szóalkotási elveit, köztük olyanokét is, amelyeket Kazinczy jónak tartott. Beregszászi nem utasította el a nyelvújítást, sokkal inkább azokról a képzőkről igyekezett tanácsot adni, amelyeket a neológusaink kevésbé használtak. Beregszászi és Kazinczy vitája abban gyökerezett, hogy míg Beregszászi etimológusként és grammatikusként tekintett az új szavakra, addig Kazinczy elsősorban szépíróként.

A Szólások, kitérő feleletek és falucsúfolók kárpátaljai nyelvjárásgyűjtéseimből című tanulmány a nyelvi humor sajátos íze miatt is érdekes. Példák a tréfás kitérő válaszok közül: *Nárettyenbe zabot hegyezni* (arra a kérdésre, hogy hová mégy), *Majd ha fagy ~ Majd ha piros hó fog esni* (arra a kérdésre, hogy mikor), *Azér mer a macska szőrös, oszt nem borotválkozik* (arra a kérdésre, hogy miért vagy minek). A *Falucsúfolók* című részben a tréfás megnevezések mögé pillanthatunk a magyarázatok által. *Angyalfalvának* hívják Császlócot a helyiek vallásossága miatt, *Csókolomváros* Barkaszó neve, mert az itt élők gyakran köszönnek csókolommal. A tiszaaágtelekieket *mókusoknak* hívják.

A magyar nyelvjáráskutatás Nemes-Népi Zakál György korában című írás a 18. század végétől 1821-ig tekinti át nyelvjáráskutatásunk történetét. Ebben az időben a nyelvjárások iránt külföldön és hazánkban is megnőtt az érdeklődés: mind a szépírók, mind a szótárírók bátran használták a tájszavakat. Az erdélyi Benkő József a tájszavakat a nyelv megbecsülendő értékeinek tartotta, s jeleskedett a tájszavak irodalmivá tételében. Aranka György, az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság szervezője kiállt a nyelvjárások használata mellett, ugyanakkor felhívta a figyelmet arra, hogy bizonyos esetekben, kivált az írásban célszerű az ott szokásban lévő nyelvhasználattal élni. Márton József gyűjtőútjai során Magyarországot és Erdélyt bejárva tájszavakat és mesterségszavakat jegyzett le. A Vas megyei kötődésű Kresznerics Ferenc következetesen rögzítette a tájszó feljegyzésének pontos helyét (ez abban az időben még nem számított gyakorinak). A szorgalmas és lelkes plébános *Magyar szótár gyökérrenddel és deákozattal* című művében bőven közöl Ságón gyűjtött tájszavakat is.

Verseghy Ferenc 3 fő típusra (tiszai, erdélyi, dunai) osztja a magyar nyelvjárás-területet. Pápay Sámuel szerint a nyelvek alapvető tulajdonsága a területi változottság, ugyanakkor felfigyel arra, hogy a magyar nyelvjárások esetében ez nem akadályozza a beszélőket a megértésben. Pálóczi Horváth Ádám két fő dialektust különböztet meg: a dunait és a tiszait (ezen belül pedig kisebb egységeket is). Pálóczi a tiszaihoz sorolja az erdélyit, de feltűnik neki, hogy az Ormánság és az Okor vize mellékének némely jelensége hasonlít az erdélyi dialektusban megfigyelhetőkre. Gáti István szerint

szinte annyi nyelvjárással számolhatunk a köznép beszédét illetően, ahány vármegye van.

A tanulmányban Csokonairól is olvashatunk, aki költői nyelvét tudatosan gazdagította anyanyelvjárása és a dunántúli tájnyelv szavaival. Baróti Szabó Dávid az írók, költők figyelmébe ajánlja a tájnyelvi szavakat. Javasolja a nyelvjárásokkal való ismerkedést, a tájszavakból való válogatást. Kazinczy Ferenc is érdeklődött a tájnyelvek iránt. Erdélyi utazásai során azt is megfigyelte, hogy melyik társadalmi-műveltségi körből származnak az általa feljegyzett tájszavak.

Pápay Sámuel felfigyelt arra, hogy a nyelvjárási beszélők nyelvjárásiaságára hatással van, hogy hol és kivel beszélnek. A beszélt nyelvben elfogadja

a nyelvjárási beszédmódokat, de használatukat az írói nyelvben már nem tartja helyénvalónak. Pálóczi Horváth Ádám rámutat arra, hogy az etimológiai kutatások számára fontos forrást jelentenek a nyelvjárások. A szerző röviden ismerteti az első részletesebb leírásokat (Nemes-Népi Zakál György *Eörségnek Leírása*, Szeder Fábán *A' Palócok*, valamint B. S. *Rövid rajza a' Gömöri Dialektusnak* című munkáját). Tóth Péter szorgalmazza egy átfogó elemzés elkészítését a magyar nyelvjáráskutatások történetéről.

Remélem, sikerült e vázlatos ismeretivel érzékeltetnem, milyen érdekes és színes témáról olvashat az érdeklődő a 200 oldalas, puha kötésű könyvben, amely a Savaria University Press gondozásában jelent meg.